

2. Μεταναστευτικά ρεύματα

PRINT

EXIT

CONTENTS

Η θέση των μεταναστών στην Ελλάδα

Μαρία Τζωρτζοπούλου

Εισαγωγή

Οι μετακινήσεις πληθυσμών χαρακτηρίζουν την ελληνική κοινωνία σ' όλη τη διάρκεια της νεώτερης ιστορίας της. Κατά το 19ο αιώνα, τον 20ο αιώνα και ειδικότερα μετά το Δεύτερο Παγκόσμιο Πόλεμο, παρατηρούνται μεταναστεύσεις του ελληνικού πληθυσμού προς το εξωτερικό αλλά και προς τα αστικά κέντρα. Τη δεκαετία του '70, ένας σημαντικός αριθμός Ελλήνων που είχαν μεταναστεύσει κατά το παρελθόν παλιννοστούν: περίπου 625.000 άτομα επέστρεψαν την περίοδο 1971-1985 (Πετρόπουλος, 1990, σ. 89).

Τα τελευταία χρόνια η Ελλάδα μετατρέπεται σε χώρα υποδοχής μεταναστών. Ήδη από τις αρχές της δεκαετίας του '70 η χώρα δέχεται μετανάστες από τρίτες χώρες, οι οποίοι εγκαθίστανται και εργάζονται στην Ελλάδα. Το μεταναστευτικό ρεύμα προς τη χώρα συνεχίζεται και την επόμενη δεκαετία ενώ εντείνεται τη δεκαετία του '90. Η μετανάστευση τη δεκαετία του '90 διαφοροποιείται από εκείνες των προηγούμενων δεκαετιών όσον αφορά στα χαρακτηριστικά των μεταναστών και κυρίως ως προς την έκταση της μη νόμιμης μετανάστευσης, καθώς ο κύριος όγκος των μεταναστών αυτής της δεκαετίας ζει και εργάζεται στη χώρα υπό μη νόμιμο καθεστώς.

Μεταναστευτικά ρεύματα προς την Ελλάδα τη δεκαετία του '90

1. Νόμιμοι αλλοδαποί

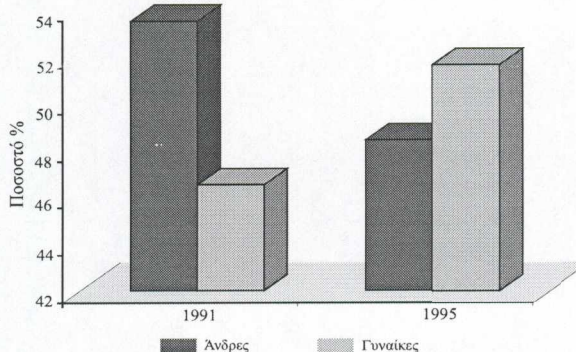
Πρόκειται για το τμήμα του συνολικού αλλοδαπού πληθυσμού, το οποίο περιλαμβάνει όσους έχουν άδεια παραμονής και εργασίας. Ο αριθμός των νομίμων μεταναστών τα πρώτα μεταπολεμικά χρόνια ήταν ιδιαίτερα χαμηλός, περίπου 30.000 το 1951, 55.000 το 1961 και 84.000 το 1971. Την επόμενη δεκαετία διπλασιάζονται και ανέρχονται στις 176.000 άτομα, αριθμός που παραμένει σχεδόν σταθερός έκτοτε, στους περίπου 150.000 αλλοδαπούς τη δεκαετία του '90 (Πίνακας 2).

Οι νόμιμοι μετανάστες αυτής της δεκαετίας διαφοροποιούνται από εκείνους των προηγούμενων ετών, όσον αφορά τη χώρα προέλευσης και τη σύνθεση κατά φύλο. Μειώνεται ο αριθμός των προερχομένων από την Αμερική και την Ωκεανία όπως και από τις χώρες της Ε.Ε., ενώ αντίθετα αυξάνεται ο αριθμός εκείνων που προέρχονται από την Αφρική και τις χώρες της Ανατολικής και Κεντρικής Ευρώπης, ενώ το 1995 για πρώτη φορά οι γυναίκες υπερτερούν των ανδρών (Διαγράμματα 1 και 2).

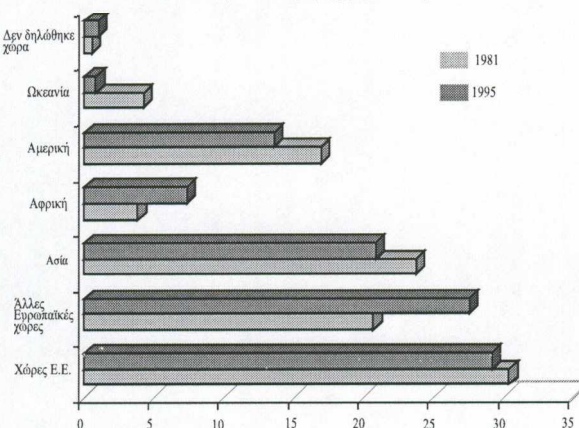
Πρόσφυγες

Οι παγκόσμιες ανακατατάξεις, οι αναταράξεις, η καταπάτηση των ανθρωπίνων δικαιωμάτων, συνιστούν βάσιμες προϋποθέσεις δημιουργίας του προσφυγικού ζητήματος. Υπολογίζεται ότι κάθε ημέρα ένας σημαντικός αριθμός ατόμων υποχρεώνεται να εγκαταλείψει τις εστίες του.

Διάγραμμα 1
Νόμιμοι Μετανάστες (ανά φύλο%)

Διάγραμμα 2
Αλλοδαποί στην Ελλάδα (Περιοχές προέλευσης) 1981, 1995

θε ημέρα ένας σημαντικός αριθμός ατόμων υποχρεώνεται να εγκαταλείψει τις εστίες του.

Ο υπολογισμός του αριθμού των προσφύγων σε δοσμένη χρονική στιγμή είναι ένα δύσκολο εγχείρημα (Υπατη Αρμοστεία για τους Πρόσφυγες, 1996, σ. 304). Τα προβλήματα εντοπίζονται: α) στη συγκέντρωση διαφορετικών στατιστικών, αφενός από την Υπατη Αρμοστεία και αφετέρου από τις κυβερνήσεις των χωρών υποδοχής, τις εθελοντικές οργανώσεις, και τους δημοσιογράφους, β) στη διαφορετική ερμηνεία της έννοιας «πρόσφυγας», αφενός από την Υπατη Αρμοστεία και αφετέρου από άλλους τοπικούς οργανισμούς. Όπως για παράδειγμα η Αμερικανική Επιτροπή Προσφύγων, που αποδεχόμενη έναν πιο περιορισμένο ορισμό για τους πρόσφυγες, δεν εντάσσει σ' αυτούς μεγάλες προσφυγικές ομάδες που έχουν εγκατασταθεί σε περιοχές όπως η Δυτική Ευρώπη, ο Καναδάς, οι Η.Π.Α. και η Αυστραλία, γ) στη διαφορετική ερμηνεία της έννοιας «πρόσφυγας» από δημοσιογράφους ή άλλους, που –σε αντίθεση με την Υπατη Αρμοστεία– χρησιμοποιούν μια ευρύτερη ερμηνεία της έννοιας, δ) οι ανεπτυγμένες χώρες συχνά δεν τηρούν χωριστές στατιστικές για όσους τους έχει παραχωρηθεί άσυλο και για εκείνους των οποίων η τύχη δεν έχει ακόμη κριθεί και ε) είναι δυνατόν για λόγους σκοπιμότητας, από κάποια κυβέρνηση να εμφανίζονται οι αριθμοί των προσφύγων είτε υποτιμημένοι, είτε το αντίθετο. Η ίδια σκοπιμότητα μπορεί να εμπνέει και ομάδες άσκησης πίεσης, με το ίδιο αποτέλεσμα.

Στην Ελλάδα, τόσο ο αριθμός των αιτήσεων για χορήγηση ασύλου όσο και ο αριθμός των αναγνωρίσεων είναι αρκετά μικρός. Εάν συγκριθεί ο αριθμός των αιτήσεων με τον εθνικό πληθυσμό, αναλογεί ένας αιτών ανά 3.540 κατοίκους στην Ευρώπη, ενώ στην Ελλάδα ένας αιτών ανά 11.310 κατοίκους. Εκτός από την αναλογία των αιτήσεων στον πληθυσμό, η Ελλάδα έχει και από τις χαμηλότερες αναλογίες αναγνώρισης της προσφυγικής ιδιότητας σε σύγκριση με τις άλλες χώρες της Ε.Ε. Όμως, σε οποιαδήποτε αναφορά στο ποσοστό αναγνώρισης της προσφυγικής ιδιότητας, θα πρέπει να λαμβάνεται υπόψη ότι αυτό δεν αντιστοιχεί στις αιτήσεις που υποβάλλονται κάθε έτος, εφόσον συνήθως μεσολαβούν 2,5 χρόνια από την υποβολή της αίτησης μέχρι την αναγνώριση και άρα οι κατ' έτος αναγνωρίσεις αντιστοιχούν σε αιτήσεις παρελθόντων ετών¹ (Πίνακας 1).

Οι εξελίξεις στο Αφγανιστάν προκάλεσαν μεγάλη έξοδο ατόμων από τη χώρα αυτή. Το έτος 2000, 34.000 Αφγανοί υπέβαλαν αίτηση για άσυλο σε ευρωπαϊκές χώρες, από τις οποίες η Ελλάδα δέχθηκε 446 αιτήσεις. Τους πρώτους εννέα μήνες του 2001, 833 Αφγανοί αποφάσισαν να ζητήσουν άσυλο στην Ελλάδα (Υπατη Αρμοστεία 2001, 2), ενώ δεν είναι ακόμη γνωστός ο αριθμός των αιτήσεων που υποβλήθηκαν στη χώρα μετά τα τελευταία γεγονότα και τον πόλεμο στη χώρα αυτή.

Εκτιμάται ότι η συντριπτική πλειοψηφία των προσφύγων (95%), ζει στην περιοχή της πρωτεύουσας, είτε σε ιδιωτικά καταλύματα είτε σε ξενώνες που λειτουργούν υπό τον έλεγχο των σχετικών με τους πρόσφυγες οργανώσεων. Κάποιοι εξ αυτών ζουν σε καταυλισμούς, περίπου 300 άτομα (κυρίως Τούρκοι και Ιρακινοί) στο Λαύριο, 100 στη Ν. Μάκρη, 130 στον Ασπρόπυργο, 200 στην Πεντέλη, και 180 στη Σπερχειάδα (Υπουργείο Υγείας Πρόνοιας, 2001).

Πόντιοι-Βορειοηπειρώτες

Τη δεκαετία του '90, η χώρα μας αντιμετώπιζε το μεγαλύτερο μετά το 1922 κύμα επιστροφής μεγάλης πληθυσμιακά ομοεθνούς ομάδας (Κασιμάτη, 1992, σ. 54). Σημαντικό μέρος των Ποντίων προέρχεται από τη Γεωργία, χώρα που στις αρχές της δεκαετίας του '90 γνώρισε ιδιαίτερη αναταραχή, ένεκα των αυτονομιστικών κινήματων στις περιοχές Απχαζία και Αζαρία.

Οι Πόντιοι που έχουν έλθει στην Ελλάδα από το 1988 μέχρι το 1996 υπολογίζονται στις 170.000 περίπου, εκ των οποίων 68.000 άτομα έχουν έλθει με τη νόμιμη διαδικασία. Περίπου 16.000 από αυτούς έχουν εγκατασταθεί στην περιοχή της Θράκης (Εβρος, Ξάνθη, Ροδόπη), 4.000 στην Καβάλα και την Ημαθία, 15.000 στην περιφέρεια Θεσσαλονίκης και 25.000 στην περιοχή Πρωτεύουσας. Όμως ένας μεγάλος αριθμός ατόμων (περίπου 100.000) που έχουν εισέλθει στην Ελλάδα, είναι εγκατεστημένος στη χώρα μη νόμιμα. Εκτιμάται ότι οι περισσότεροι ζουν στην περιοχή της Πρωτεύουσας, σε συγκεκριμένες περιοχές όπως το Μενίδι, η Ελευσίνα, τα Άνω Λιόσια, ο Ασπρόπυργος, αλλά και στη Θεσσαλονίκη, κυρίως στις Δυτικές περιοχές της πόλης, ενώ ένας μικρός αριθμός (10.000 περίπου) ζει στην περιοχή της Θράκης κο-

1. Παρατήρηση της κας Σικιάτου, υπεύθυνης του Νομικού Τμήματος του Ελληνικού Συμβουλίου για τους Πρόσφυγες.

ντά στους συγγενείς τους (Sidiropoulos, et al, 1996, σ. 173). Τα άτομα αυτά παραμένουν στη χώρα υπό «μη νόμιμο καθεστώς», ή όπως ορίζεται από τους αρμόδιους υπό «καθεστώς ανοχής».

Παράλληλα με το κύμα εισροής των Ποντίων, η χώρα δέχεται και μία άλλη κατηγορία ομογενών, τους Βορειοηπειρώτες. Πολλοί από αυτούς (υπολογίζονται σε 60.000-80.000 άτομα) βρίσκονται στην Ελλάδα για προσωρινή ή μόνιμη παραμονή. Ένας μεγάλος αριθμός έχει εγκατασταθεί στην Αθήνα και εργάζεται κυρίως στις οικοδομές, σε εργασίες συντήρησης, στο μικρο-εμπόριο και σε διάφορα τεχνικά επαγγέλματα (Φακιολάς, 2001, σ. 141).

2. Μη νόμιμοι αλλοδαποί

Η μετανάστευση της δεκαετίας του '90 προς τη χώρα μας χαρακτηρίζεται από τη μη νόμιμη παρουσία της συντριπτικής πλειοψηφίας των μεταναστών. Οι μη νόμιμοι μετανάστες υπολογίζονται στα μέσα της δεκαετίας του '90, σε 500.000-800.000 άτομα, αριθμός που αντιστοιχεί στο 8-10% του ελληνικού εργατικού δυναμικού (Φακιολάς, 1998, σ. 33).

Στα μέσα της δεκαετίας του '90 τα δεδομένα μεταβάλλονται, καθώς παρεμβάλλεται η διαδικασία νομιμοποίησης των μη νόμιμων αλλοδαπών. Με την έκδοση των Π.Δ. 358 και 359 το 1997, δίνεται η δυνατότητα στους αλλοδαπούς που κατοικούσαν εκείνη τη χρονική στιγμή στη χώρα να αιτήσουν άδεια παραμονής ορισμένης διάρκειας και να αποκτήσουν τη «λευκή κάρτα».

Συνολικά απογράφηκαν 371.641 αλλοδαποί, ενώ υπολογίστηκε ότι αρκετοί αλλοδαποί, περίπου 150.000 άτομα, δεν υπήχθησαν στη διαδικασία και συνέχισαν να ζουν υπό μη νόμιμο καθεστώς (Καβουνίδη, 2000, σ. 2).

Διατηρώντας τις επιφυλάξεις μας σχετικά με τη δυνατότητα εξαγωγής γενικότερων συμπερασμάτων από τη συμπεριφορά των αλλοδαπών μιας περιοχής ή ατόμων με συγκεκριμένα χαρακτηριστικά, από την απογραφή αυτή προκύπτει κάποια γνώση τόσο για τα χαρακτηριστικά τους, όσο και για τη χωρική τους κατανομή εντός του ελλαδικού χώρου.

Χώρες προέλευσης

Από την ανάλυση των δεδομένων των αλλοδαπών που απογράφηκαν στον Ο.Α.Ε.Δ.,

κατ' εφαρμογή των Π.Δ. 358 και 359 του 1997, προκύπτει ότι: ενώ οι μετανάστες προέρχονται από 120 χώρες, το 91% προέρχεται από 10 συγκεκριμένες χώρες, με την Αλβανία να κατέχει δεσπόζουσα θέση. Το 65% όλων των μεταναστών προέρχεται από την Αλβανία, το 6,8% από τη Βουλγαρία, το 4,6% από τη Ρουμανία, το 2,9% από το Πακιστάν, το 2,6% από την Ουκρανία, το 2,3% από την Πολωνία, το 2,0% από τη Γεωργία, το 1,7% από την Ινδία, το 1,7% από την Αίγυπτο, το 1,4% από τις Φιλιππίνες, το 1,2% από τη Μολδαβία. Τα άτομα που προέρχονται από τις υπόλοιπες χώρες δεν συγκεντρώνουν ούτε μία ποσοστιαία μονάδα (Καβουνίδη, 2000, σ. 9).

Κατά φύλο σύνθεση

Η μεγάλη πλειοψηφία, τα 2/3 των μεταναστών, είναι άνδρες, όμως διαφέρει η κατά φύλο σύνθεση των διαφόρων εθνικοτήτων. Έτσι, στο σύνολο των ανδρών μεταναστών που έχουν απογραφεί, οι Αλβανοί αποτελούν τη συντριπτική πλειοψηφία με 72,6%, ενώ με μεγάλη διαφορά ακολουθούν οι Ρουμάνοι (4,3% των ανδρών), οι Βούλγαροι (3,9%) και οι Πακιστανοί (3,9%). Στο σύνολο των γυναικών μεταναστριών, το μεγαλύτερο ποσοστό προέρχεται επίσης από την Αλβανία (43,7% των γυναικών), ενώ ακολουθούν οι γυναίκες από τη Βουλγαρία (15%), την Ουκρανία (8,2%), τη Ρουμανία (5,5%) και τη Γεωργία (5%). Γενικά στο γυναικείο αλλοδαπό πληθυσμό υπάρχει μεγαλύτερη διασπορά μεταξύ των εθνικοτήτων από ό,τι στον ανδρικό, που κατά τα 3/4 προέρχεται από την Αλβανία (Καβουνίδη, 2000, σ. 10) (Πίνακας 3).

Χωρική κατανομή

Σύμφωνα με τα δεδομένα για τη γεωγραφική κατανομή των αλλοδαπών, παρά τη διασπορά τους σε όλη την Ελλάδα, παρατηρείται μεγάλη συγκέντρωσή τους σε ορισμένες περιφέρειες της χώρας, ειδικότερα στην περιφέρεια Αττικής όπου καταγράφηκε το 44,2% του συνόλου των αλλοδαπών. Ακολουθούν κατά σειρά η Κεντρική Μακεδονία με 15%, η Περιφέρεια Πελοποννήσου με 6,8%, η Στερεά Ελλάδα με 6,5%, η Θεσσαλία με 6,1%, η Κρήτη με 5,7% και η Δυτική Ελλάδα με 5,3% (Καβουνίδη, 2000, σ. 23-24), (Διάγραμμα 3).

Σε επίπεδο νομού, πρώτος νομός σε συγκέντρωση αλλοδαπών είναι η Αττική

(44,2%), και δεύτερος ο νομός Θεσσαλονίκης (7,1%). Ακολουθούν ο νομός Λάρισας (2,5%), Φθιώτιδας (2,3%), Βοιωτίας (2,2%), Αχαΐας (2,1%), Ηρακλείου (2,1%), και ο νομός Πέλλας (2,0%). Σε ορισμένους νομούς καταγράφηκαν ελάχιστοι αλλοδαποί (λιγότερο από 0,5% του συνόλου). Συγκεκριμένα, στο νομό Ευρυτανίας καταγράφηκαν μόνο 91 αλλοδαποί, στο νομό Έβρου 251, στο νομό Ροδόπης 306, στο νομό Λευκάδας 549, στο νομό Ξάνθης 646 και στο νομό Χίου 730 (Καβουνίδη, 2000, σ. 12).

Τα δύο φύλα δεν εκπροσωπούνται ισάριθμα στις περιφέρειες της χώρας. Η περιφέρεια Αττικής συγκεντρώνει το 56% των γυναικών που απογράφηκαν, ενώ μόνο το 40% των ανδρών (Διάγραμμα 4).

Αλλά και σε επίπεδο νομών, οι γυναίκες παρουσιάζουν μεγαλύτερη συγκέντρωση στην περιοχή της Πρωτεύουσας από ό,τι οι άνδρες. Το 52,8% των γυναικών που υπέβαλαν αίτηση για λευκή κάρτα ζουν στην περιοχή της Πρωτεύουσας, σε σύγκριση με το 34,5% των ανδρών. Είναι δύσκολο να εξαχθεί κάποιο συμπέρασμα για το βαθμό αστικότητας των αλλοδαπών που καταγράφηκαν στους άλλους νομούς της χώρας, μπορούμε όμως να υποθέσουμε ότι υπάρχει μεγαλύτερη συγκέντρωση των γυναικών στα αστικά κέντρα. Μεγάλη συγκέντρωση γυναικών παρατηρείται και στους νομούς με τουριστική δραστηριότητα, όπου υπάρχει μεγάλη ζήτηση εργασίας στις υπη-

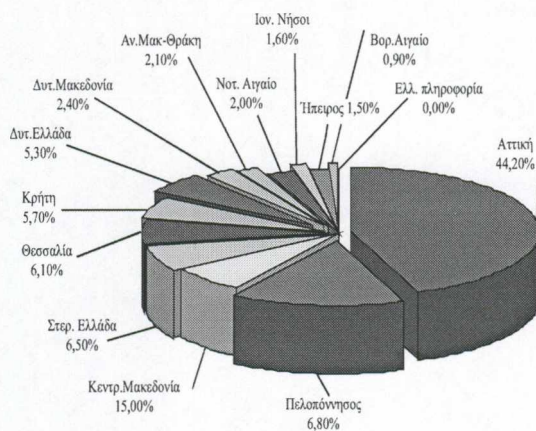
ρεσίες. Για παράδειγμα, στους νομούς Ηρακλείου, Χανίων και Λασιθίου της Κρήτης, το ποσοστό των γυναικών είναι υψηλότερο τόσο του αντίστοιχου των ανδρών, όσο και του ποσοστού συμμετοχής του νομού στο συνολικό αλλοδαπό πληθυσμό (Ν. Ηρακλείου: 2,1% ποσοστό αλλοδαπού πληθυσμού στο

σύνολο της χώρας, άνδρες 2,0%, γυναίκες 2,3% στο σύνολο ανά φύλο, Ν. Χανίων: 1,9%, άνδρες 1,8%, γυναίκες 2,3%, Ν. Λασιθίου: 1,2%, άνδρες 1,1%, γυναίκες 1,5%). Ομοίως και στους νομούς Δωδεκανήσου και Κυκλάδων (Ν. Δωδεκανήσου: 1,1% ποσοστό αλλοδαπού πληθυσμού στο σύνολο της χώρας, άνδρες 0,9%, γυναίκες 1,6% στο σύνολο ανά φύλο, Ν. Κυκλάδων: 1,0%, άνδρες 0,9%, γυναίκες 1,1%).

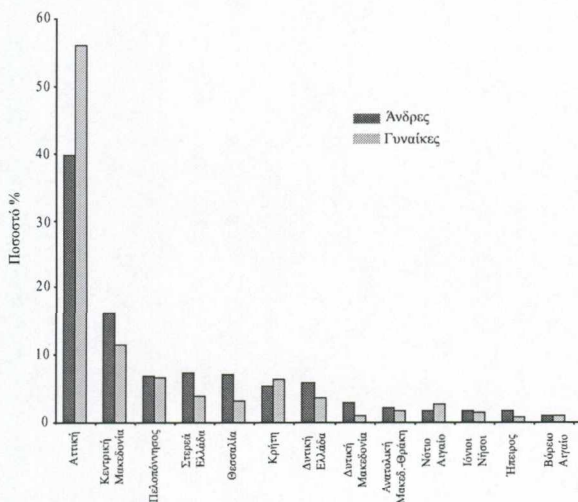
Αντίθετα, οι άνδρες συγκεντρώνονται σε περιοχές που χαρακτηρίζονται από έντονη γεωργική δραστηριότητα. Για παράδειγμα, στο υπόλοιπο Αττικής: 4,8% ποσοστό αλλοδαπού πληθυσμού στο σύνολο της χώρας, άνδρες 5,3%, γυναίκες 3,2%. Ομοίως και στους νομούς Λάρισας: 2,5%, άνδρες 3,0%, γυναί-

κες, 1,1%, Φθιώτιδας: 2,3% άνδρες 2,3% γυναίκες, 1,4%, και άλλους νομούς όπως Βοιωτία, Πέλλα και Ημαθία, όπου το ποσοστό των ανδρών στο σύνολο του αλλοδαπού ανδρικού πληθυσμού είναι υψηλότερο απ' ό,τι το αντίστοιχο ποσοστό των γυναικών στο σύνολο του γυναικείου πληθυσμού (Καβουνίδη, 1999, σ. 24).

Διάγραμμα 3
Αλλοδαποί ανά περιφέρεια, 1997

Διάγραμμα 4
Αλλοδαποί ανά περιφέρεια και φύλο, 1997

Άλλα χαρακτηριστικά των αλλοδαπών

Από την απογραφή του Ο.Α.Ε.Δ. προκύπτει περιορισμένη γνώση σχετικά με άλλα ποιοτικά χαρακτηριστικά των αλλοδαπών που απογράφηκαν, όπως για παράδειγμα το επίπεδο εκπαίδευσης ή η απασχόλησή τους. Έτσι, προκειμένου να τα προσεγγίσουμε, λαμβάνονται υπόψη τόσο οι πληροφορίες που προέρχονται από την απογραφή, όσο και τα δεδομένα και οι εκτιμήσεις από τις μελέτες και έρευνες που αφορούν στους αλλοδαπούς, με επίγνωση όμως ότι αυτές αφορούν είτε σε ορισμένες εθνικότητες, είτε αναφέρονται στη συγκεκριμένη περιοχή στην οποία διεξήχθησαν.

Ηλικιακή σύνθεση

Σχετικά με την ηλικιακή κατανομή των μεταναστών, από πολλαπλές πηγές συνάγεται ότι οι μετανάστες είναι άτομα νεαρών κυρίως ηλικιών. Οι περισσότεροι ανήκουν στην ηλικιακή ομάδα των 30-44 ετών, με δεύτερη ομάδα εκείνη των 25-29 και 20-24 ετών. Αντίθετα, πολύ μικρό ποσοστό των μεταναστών ανήκει στην ηλικιακή κατηγορία άνω των 65 ετών (Karantinos, 2001, σ. 4).

Το μεγαλύτερο ποσοστό των Αλβανών της Θεσσαλονίκης (23,8%) ανήκει στην ηλικιακή ομάδα 26-35 ετών, το 16,5% ανήκει σε εκείνη των 36-45 ετών, και το 16,2% στην ομάδα των 19-25 ετών (Λαμπριανίδης-Λυμπεράκη, 2001, σ. 180). Οι μετανάστες από τη Βουλγαρία ανήκαν ως επί το πλείστον στην ηλικιακή ομάδα των 30-50 ετών, σύμφωνα με έρευνα που πραγματοποιήθηκε στην περιοχή των Αθηνών το 1996, ενώ σύμφωνα με δεύτερη έρευνα που διεξήχθη το 1999, η πλειοψηφία ανήκε στην ηλικιακή ομάδα 40-49 (Μάρκοβα, 2001, σ. 256, 269). Ο μέσος όρος ηλικίας των μεταναστών από τις πρώην Ανατολικές χώρες στην περιοχή της Πρωτεύουσας ήταν, το 1997, τα 32,9 έτη. Το 77% των αλλοδαπών αυτών ανήκε στην ηλικιακή ομάδα 20-39 ετών, ποσοστό που ήταν υψηλότερο κατά την είσοδό τους στη χώρα, δεδομένου ότι αρκετοί έχουν εισέλθει στη χώρα από τις αρχές της δεκαετίας του '90 (Τζωρτζοπούλου, 2002, σ. 149).

Οι θέσεις των μελετητών για το σύγχρονο μεταναστευτικό ρεύμα, αλλά και για εκείνα των προηγούμενων δεκαετιών, συνοψίζονται στην άποψη ότι από την είσοδο αλλοδαπών ωφελούνται οι χώρες υποδοχής που

δέχονται μετανάστες νεαρής ηλικίας, ενώ αντίθετα πλήττονται εκείνες που υφίστανται εκροή ατόμων παραγωγικής ηλικίας. Το νεαρό της ηλικίας των μεταναστών, όπως και άλλα χαρακτηριστικά τους όπως το φύλο, θα πρέπει να λαμβάνονται υπόψη και σε οποιαδήποτε σύγκριση των αλλοδαπών με τους γηγενείς. Για παράδειγμα, θα μπορούσε να αναφερθεί ότι η σύγκριση της εγκληματικότητας μεταξύ μεταναστών-γγενών μπορεί να οδηγήσει σε εσφαλμένα συμπεράσματα, εφόσον δεν αναφέρεται σε άτομα της ίδιας ηλικιακής ομάδας (Καρύδης, 1996, σ. 84). Ομοίως, χωρίς την προσμέτρηση αυτού του χαρακτηριστικού, οποιαδήποτε σύγκριση άλλων χαρακτηριστικών μεταξύ του γηγενούς και αλλοδαπού πληθυσμού μπορεί να οδηγήσει σε εσφαλμένα συμπεράσματα.

Επίπεδο εκπαίδευσης

Η πληροφόρηση για το επίπεδο εκπαίδευσης των απογραφέντων το 1997 είναι αρκετά ελλιπής, δεδομένου ότι κατά τη διαδικασία απογραφής δεν ήταν σαφές αν η ζητούμενη πληροφορία αφορούσε στο ανώτερο επίπεδο φοίτησης ή το επίπεδο αποφοίτησης (Καβουνίδη, 2000, σ. 7). Φαίνεται όμως ότι η πλειοψηφία (50%) των μεταναστών έχει μέση εκπαίδευση (Karantinos, 2001, σ. 4). Από άλλες έρευνες προκύπτει ότι οι Αλβανοί της Θεσσαλονίκης κατά 39,4% έχουν τελειώσει το Λύκειο και κατά 21,8% το Γυμνάσιο (Λαμπριανίδης-Λυμπεράκη, 2000, σ. 174). Ακόμη, οι Βούλγαροι της περιοχής Αθηνών έχουν στην πλειοψηφία τους τελειώσει το Γυμνάσιο και έχουν κάνει σπουδές με τεχνολογική εξειδίκευση, ενώ ένα σημαντικό ποσοστό (34%) εξ αυτών έχει επιπλέον ξεκινήσει ή ολοκληρώσει ανώτατη εκπαίδευση (Μάρκοβα, 2001, σ. 268). Αλλά και οι μετανάστες από τις πρώην ανατολικές χώρες που ζουν στην περιοχή της Πρωτεύουσας, σε ποσοστό 45% έχουν μέση εκπαίδευση, ενώ το 77% του συνόλου έχουν κάποια ειδικευση (Τζωρτζοπούλου, 2002, σ. 159).

Οικογενειακή κατάσταση

Σχετικά με την οικογενειακή κατάσταση των μεταναστών, από τα διαθέσιμα στοιχεία προκύπτει ότι η πλειοψηφία των μεταναστών (το 51,3%) είναι έγγαμοι, και σημαντικό ποσοστό εξ αυτών έχουν φέρει την οικογένειά τους στη χώρα υποδοχής (Karantinos, 2001, σ. 4). Ειδικότερα, μεταξύ των Βουλγάρων

μεταναστών το 42% είναι έγγαμοι (Μάρκοβα, 2001, σ. 269). Επίσης σημαντικό ποσοστό (48,2%) των μεταναστών από τις πρώην Ανατολικές χώρες που ζουν στην περιοχή της πρωτεύουσας είναι έγγαμοι, και εξ αυτών σχεδόν οι μισοί (το 48%) έχουν την οικογένειά τους στη χώρα υποδοχής (Τζωρτζοπούλου, 2002, σ. 172), όπως και οι Αλβανοί της Θεσσαλονίκης που στην πλειοψηφία τους ζουν με την οικογένειά τους στη χώρα.

Απασχόληση

Λόγω έλλειψης επίσημων στατιστικών στοιχείων μέχρι την πρώτη καταγραφή των αλλοδαπών το 1997, η μοναδική πηγή πληροφορησης για τα προηγούμενα έτη όσον αφορά στην απασχόληση των μη νόμιμων αλλοδαπών, προέρχεται από μελετητές του μεταναστευτικού φαινομένου. Και όπως ήδη προαναφέρθηκε, τα δεδομένα της απογραφής από τον Ο.Α.Ε.Δ. δεν δίνουν σαφή εικόνα (Καβουνίδη, 2000, σ. 8).

Γενικά, οι μετανάστες απασχολούνται εποχιακά σε τουριστικές επιχειρήσεις ή σε αγροτικές και αλιευτικές εργασίες. Ακόμη, απασχολούνται στην καθαριότητα οικιών, την επιμέλεια παιδιών και ηλικιωμένων, την οικοδομή ή τις μικρές επιχειρήσεις (Λινάρδος-Ρυλμόν, 1993, σ. 17, Karantinos, 2001, σ. 17).

Στη διάρκεια της μεταναστευτικής ζωής των αλλοδαπών βελτιώνονται οι όροι υπό τους οποίους εργάζονται, ενώ παρατηρείται και σημαντική επαγγελματική κινητικότητα προς συγκεκριμένες κατευθύνσεις, αν και κοινό χαρακτηριστικό όλων είναι η ετεροαπασχόληση σε σχέση με τις ειδικεύσεις τους. Διαχρονικά παρατηρείται αύξηση των ατόμων που απασχολούνται στην οικοδομή και αντίστροφα μείωση αυτών που απασχολούνται στη γεωργία (Λαμπριανίδης-Λυμπεράκη, 2001, σ. 230, Τζωρτζοπούλου, 2002, σ. 238, Μάρκοβα, 2001, σ. 271).

Αρκετοί αλλοδαποί είχαν κάποια επισημονική ή καλλιτεχνική ιδιότητα ή εργασία στη χώρα τους που στην Ελλάδα δεν την ασκούν πια. Αλλά και οι ειδικευμένοι τεχνίτες απασχολούνται σε εργασίες που περισσότερο καθορίζονται από τα δεδομένα της χώρας υποδοχής, καθώς και από άλλους παράγοντες, όπως η διάρκεια παραμονής στη χώρα ή οι προθέσεις τους για παραμονή ή αποχώρηση (Τζωρτζοπούλου, 2002, σ. 405).

Νέα δεδομένα

Ενώ κατά την πρώτη φάση καταγραφής και παροχής προσωρινής άδειας παραμονής απόκτησαν τη λευκή κάρτα περίπου 370.000 αλλοδαποί, στη φάση της πράσινης κάρτας υποβλήθηκαν 211.500 αιτήσεις και απόκτησαν την πράσινη κάρτα 201.662 αλλοδαποί. Έχουν διατυπωθεί διάφορες υποθέσεις για τη διαρροή ανάμεσα στα δύο στάδια της διαδικασίας νομιμοποίησης, με κυριότερη εκείνη της αδυναμίας απόδειξης εκ μέρους των αλλοδαπών της απασχόλησης και του εισοδήματός τους (Karantinos, 2001, σ. 5, Καβουνίδη, 2001, σ. 5, Μάρκοβα, 2001, σ. 272).

Στις 2 Μαΐου του 2001 ψηφίζεται ο ν. 2910/2001 «Είσοδος και παραμονή αλλοδαπών στην Ελληνική Επικράτεια. Κτήση της ελληνικής ιθαγένειας με πολιτογράφηση και άλλες διατάξεις». Σε τέσσερα άρθρα (65-68), από τα συνολικά 81 του νέου νόμου, καθορίζονται οι προϋποθέσεις υπό τις οποίες μπορούν να νομιμοποιηθούν οι παράνομοι αλλοδαποί. Αυτή είναι η δεύτερη απόπειρα ρύθμισης του καθεστώτος παραμονής των αλλοδαπών μετά το 1997, χωρίς να είναι γνωστά ακόμη τα δεδομένα από αυτή τη δεύτερη καταγραφή, εκτός από το συνολικό αριθμό των αιτήσεων. Σύμφωνα με τις πρώτες πληροφορίες, αίτηση νομιμοποίησης στις 377.000 αλλοδαποί.

Επιπτώσεις στην ελληνική κοινωνία

Σύμφωνα με τους υπολογισμούς των μελετητών του μεταναστευτικού φαινομένου, στα μέσα της δεκαετίας του '90, το ποσοστό των αλλοδαπών στον πληθυσμό της χώρας υπολογιζόταν σε 12% με 13%, ή 8-10% του εργατικού δυναμικού. Αυτή η αναλογία γηγενών-αλλοδαπών είναι αρκετά υψηλή, και μάλιστα υψηλότερη από την αντίστοιχη αναλογία που σημειώθηκε στη Γερμανία τη δεκαετία '60, όταν η χώρα αυτή χαρακτηριζόταν ως η κύρια χώρα υποδοχής μεταναστών (Φακιολάς, 1998, σ. 33).

Τα ζητήματα που έχουν κατά καιρούς προβληματίσει τους επιστήμονες, και συνδέονται με την παρουσία των αλλοδαπών στη χώρα μας και τη συμμετοχή τους στην απασχόληση, είναι πολλά, πέρα από εκείνα που θα τα χαρακτηρίζαμε ως καθαρά κοινωνικά. Αφορούν στην αναγκαιότητα

ή όχι της παρουσίας των μεταναστών στην εγχώρια αγορά εργασίας, στη σύνδεση της αλλοδαπής εργασίας με την παραοικονομία, στις επιπτώσεις στους μισθούς των γηγενών, στις αλλαγές που συντελούνται στην ίδια την αγορά εργασίας, στην αύξηση των μακρομεγεθών, κ.ά.

Από πολλές πηγές επισημαίνεται ότι η ελληνική οικονομία ήταν έτοιμη να δεχτεί αυτή την παράνομη απασχόληση και να την απορροφήσει χωρίς πολλούς κραδασμούς (Ρυλμόν, 1992, σ. 37, Σαρής κ.ά, 1994, σ. 3). Ειδικότερα, για το ζήτημα των σχέσεων υποκατάστασης ή συμπληρωματικότητας μεταξύ ημεδαπού και αλλοδαπού δυναμικού, διάφορες μελέτες συγκλίνουν στην άποψη ότι οι μετανάστες καλύπτουν κατά κύριο λόγο επιπρόσθετες, συμπληρωματικού χαρακτήρα, ανάγκες της ελληνικής αγοράς εργασίας. Ειδικότερα, καλύπτουν ανάγκες σε οικονομικές δραστηριότητες που εξελίσσονται σε ένα ιδιαίτερα επικίνδυνο ή ανθυγιεινό περιβάλλον (εξόρυξη, οικοδομές), ακόμη σε δραστηριότητες με ιδιαίτερα ευέλικτο ωράριο εργασίας (υπηρεσίες, εποχιακές εργασίες στο γεωργικό τομέα της οικονομίας), ή σε τομείς που κατά τεκμήριο αποφεύγουν οι ημεδαποί εργαζόμενοι (κτηνοτροφία), και τέλος σε εργασίες που απαιτούν υψηλό βαθμό κινητικότητας. Αντίθετα, είναι δυνατόν οι μετανάστες να υποκαθιστούν Έλληνες εργαζόμενους σε εργασίες με χαμηλό βαθμό εξειδίκευσης ή ανειδίκευτους στον μεταποιητικό τομέα της οικονομίας (Καρασαββόγλου, 1998, σ. 150).

Για το ίδιο θέμα, και με την επισήμανση ότι βραχυπρόθεσμα παρατηρούνται ταυτόχρονα σχέσεις υποκατάστασης και συμπληρωματικότητας και μακροπρόθεσμα περισσότερο σχέσεις υποκατάστασης, σημειώνονται τόσο οι θετικές όσο και οι αρνητικές πλευρές της παρουσίας αλλοδαπών στην ελληνική αγορά εργασίας. Ειδικότερα, αυτές οι σχέσεις επηρεάζουν μεν, σε κάποιο βαθμό, τους μισθούς και την ανεργία, αλλά ταυτόχρονα αυξάνουν την ευελιξία της ελληνικής αγοράς εργασίας και βελτιώνουν την ανταγωνιστικότητα των ελληνικών προϊόντων. Η ιδιαιτερότητα της ελληνικής οικονομίας ευνοεί την απασχόληση παράνομου εργατικού δυναμικού και ερμηνεύει την ταυτόχρονη εμφάνιση υψηλής ανεργίας, κενών θέσεων εργασίας και υψηλής συμμετοχής των αλλοδαπών στην απασχόληση (Κόντης, 1998, σ. 529).

Ειδικότερα όσον αφορά την απασχόληση των αλλοδαπών στη γεωργία, το Υπουργείο Γεωργίας έχει επισημαίνει τη συνεισφορά των αλλοδαπών στην αύξηση του συνολικού γεωργικού προϊόντος της χώρας. Η απασχόληση των αλλοδαπών στην ελληνική γεωργία ευνοεί και ενισχύει το μέτωπο της αντιπληθωριστικής πολιτικής σε έναν τομέα που αποτελεί τμήμα του σκληρού πυρήνα του πληθωρισμού (Καρασαββόγλου, 1998, σ. 154). Οι αλλοδαποί, με τη φθηνότερη εργασία τους συμβάλλουν στη διαμόρφωση του 10-15% του Α.Ε.Π. (Φακιολάς, 1998, σ. 34) και πριμοδοτούν ουσιαστικά την ελληνική οικονομία αυξάνοντας το μέγεθος της αγοράς, καθώς και την προσφορά και τη ζήτηση (Λαμπριανίδης-Λυμπεράκη, 2001, σ. 257).

Σχετικά με την αναγκαιότητα απασχόλησης αλλοδαπού γυναικείου πληθυσμού, αυτή προκύπτει από τις αλλαγές που έχουν συντελεσθεί στην ελληνική κοινωνία, όπως η αυξημένη συμμετοχή των γυναικών στο εργατικό δυναμικό, η γήρανση του ελληνικού πληθυσμού, η εξάπλωση της πυρηνικής οικογένειας σε βάρος της εκτεταμένης, η άνοδος του βιοτικού επιπέδου. Οι αλλαγές αυτές δημιουργούν τις προϋποθέσεις για ζήτηση υπηρεσιών, που καλύπτεται σχεδόν ολοκληρωτικά από το εισερχόμενο γυναικείο δυναμικό. Οι συνθήκες αυτές από τη μια, σε συνδυασμό με την απουσία επαρκούς κοινωνικής πρόνοιας από την άλλη, επιτείνουν την αναγκαιότητα μιας τέτοιας ζήτησης, καθώς το επίπεδο της κοινωνικής πρόνοιας στην Ελλάδα υστερεί σε σχέση με το μέσο ευρωπαϊκό όρο, και μέχρι πρότινος, υποκαθίστατο από την οικογένεια και τα λοιπά άτομα δίκτυα (Cavounidis, 1998, σ. 8). Οι ως άνω προϋποθέσεις δημιουργούν μία αυξημένη ζήτηση για παροχή υπηρεσιών, που δεν καλύπτεται από την εγχώρια προσφορά.

Πέρα από τις συνθήκες που δημιουργούν ζήτηση για τη μεταναστευτική εργασία στα νοικοκυριά, αυτή η ίδια η εργασία έχει και κάποιες άλλες συνέπειες. Η προσφορά φθηνής οικιακής βοήθειας προς τα νοικοκυριά επιτρέπει σ' ένα σημαντικό τμήμα γυναικών είτε να εισέλθουν είτε να παραμείνουν στην αγορά εργασίας. Στην ουσία, έχουμε ένα μισθό που αναφέρεται σε δύο εργαζόμενους, ο ένας μένει στο σπίτι και ο άλλος εργάζεται (Χτούρης, 1998, σ. 105). Επιπλέον, θα μπορούσαμε να ισχυρισθούμε ότι με τη διαδικασία αυτή, παρατηρείται και εδώ, όπως

και στη γεωργία, μετατροπή της μη αμειβόμενης εργασίας που παρείχε η Ελληνίδα νοικοκυρά, ή η ευρύτερη οικογένεια σε μισθωτή εργασία.

Η παρουσία των μεταναστών επηρεάζει την κοινωνική δομή της χώρας, με την έννοια ότι διασπάται η εργατική τάξη σε δύο στρώματα, των γηγενών εργαζομένων και των μεταναστών, που σε αρκετές περιπτώσεις βρίσκονται αντιμέτωποι. Επιπλέον, αναπτύσσονται ξενοφοβικές τάσεις και προκαταλήψεις στον ελληνικό πληθυσμό (Παπαδημητρίου, 2000, σ. 305), με αποτέλεσμα την περιχαράκωση και γκετοποίηση του μεταναστευτικού πληθυσμού, με σοβαρές επιπτώσεις στην κοινωνική συνοχή.

Συμπερασματικές παρατηρήσεις

Η μεγάλη πλειοψηφία των αλλοδαπών που ζουν και εργάζονται στη χώρα μας προέρχεται από τις χώρες της Κεντρικής και πρώην Ανατολικής Ευρώπης και τα Βαλκάνια, και ιδιαίτερα από την Αλβανία.

Η θέση των μεταναστών στην ελληνική κοινωνία συνδέεται με τη μεταναστευτική πολιτική που ακολουθείται, καθώς και με τα δεδομένα της ελληνικής αγοράς εργασίας (Βούλγαρης, 2000, σ. 499, Καβουνίδη, 2001, σ. 6), αλλά και με άλλους παράγοντες που διαφοροποιούν τις μεμονωμένες εθνικότητες.

Οι επί μέρους εθνικότητες διαφέρουν σημαντικά μεταξύ τους, όχι μόνο ως προς τα ατομικά χαρακτηριστικά τους τα οποία συνεπάγονται και διαφορετικές στρατηγικές προσαρμογής από τους ίδιους, αλλά και ως προς τις σχέσεις τους με την κοινωνία υποδοχής, οι οποίες δομούνται υπό διαφορετικούς όρους, με αποτέλεσμα να αναφερόμαστε σε διαφορετική θέση των εθνοτικών ομάδων στην ελληνική κοινωνία. Οι λόγοι οφείλονται στους ίδιους, στη μορφή της μετανάστευσης, όπως

και στην ιστορικότητα εμφάνισης του φαινομένου στη χώρα, καθώς και σε άλλους παράγοντες που σχετίζονται με την ελληνική κοινωνία.

Το φύλο, όπως και η εθνικότητα, αποτελεί παράγοντα διαφοροποίησης των προσδοκιών που έχουν οι μετανάστες από την έλευσή τους στην Ελλάδα. Η διαφορετική θέση στην ελληνική κοινωνία των γυναικών που προέρχονται από τις Φιλιππίνες και την Αλβανία, σχετίζεται με τους λόγους που τις ώθησαν στη μετακίνηση, με τη διαδικασία εισόδου τους στη χώρα, τη μορφή –οικογενειακή ή όχι– της μετανάστευσης, αλλά και με τα στερεότυπα της ελληνικής κοινωνίας (Λαζαρίδου, 1995, σ. 60-61).

Αρκετοί μετανάστες ζουν στη χώρα μας με την οικογένειά τους. Η ύπαρξη οικογένειας στη χώρα υποδοχής είναι σημαντικός παράγοντας, καθότι επιδρά στη σχέση των αλλοδαπών με την ελληνική κοινωνία αλλά και στην απόφασή τους για παραμονή ή όχι στη χώρα. Στη σύγχρονη μετανάστευση δεν παρατηρείται μόνο αυτόνομη γυναικεία μετανάστευση, αλλά σε μεγάλο βαθμό η οικογένεια έλκεται από τις γυναίκες που μεταναστεύουν πρώτες (Τζωρτζοπούλου, 2002, σ. 407).

Ως αποτέλεσμα των διαδικασιών που διαμορφώνουν το σύγχρονο μεταναστευτικό ρεύμα, η ελληνική κοινωνία θα χαρακτηρίζεται και στο μέλλον, σε όλους τους τομείς της οικονομικής και κοινωνικής ζωής, από την έντονη παρουσία των αλλοδαπών γενικά αλλά και κάποιων συγκεκριμένων εθνικοτήτων ειδικότερα. Η κατανόηση αυτών των διαδικασιών, όπως και των παραγόντων που επηρεάζουν την αρμονική ένταξη των μεταναστών στην ελληνική κοινωνία, ευνοεί την αποδοχή της νέας πολυπολιτισμικής πραγματικότητας που διαμορφώνεται στη χώρα μας και ενισχύει την κοινωνική συνοχή.

Βιβλιογραφία

- Αμίτσης Γ., Λαζαρίδη Ε., 2001, «Οι πολιτικές ρύθμισης της μετανάστευσης στην Ελλάδα» στο Αμίτσης Γ., Λαζαρίδη Γ. (επιμ.), *Νομικές και Κοινωνικοπολιτικές Διαστάσεις στην Ελλάδα*, Παπαζήσης, σ. 23-68.
- Βούλγαρης Ι., 2000, «Δίκαιο Κατάστασης των αλλοδαπών και Κοινωνικός Αποκλεισμός», στο Πάκος Θ. (επιμ.), «*Κοινωνία των 2/3 Διαστάσεις του Σύγχρονου Κοινωνικού Προβλήματος*, Διεθνές Συνέδριο, Πάντειο Πανεπιστήμιο Κοινωνικών και Πολιτικών Επιστημών, σ. 427-501.
- ΕΣΥΕ, Στατιστικές Επετηρίδες 1992,1996.
- European Social Statistics-Migration, 2000, European Commission.
- Cavounidis J., 1998, "The Immigrant Labour Force in the Informal Economy of Greece" paper presented at Workshop *Immigrants in Mediterranean Cities: Insertion in an Informal Economy and Society*, Third International Metropolis Conference, Zichron Yaacov, Israel, 30/11-3/12, p.1-15.
- Καβουνίδη Τζ., 2000, *Αλλοδαποί που υπέβαλαν Αίτηση για Κάρτα Προσωρινής Παραμονής: Υπηκοότητα, Φύλο και Χωροθέτηση*, Β' έκδοση αναθεωρημένη, Εθνικό Ινστιτούτο Εργασίας.
- Καβουνίδη Τζ., 2001, «Έρευνα σε μετανάστες», Εισήγηση στο Ελληνοολλανδικό Σεμινάριο *Ενσωμάτωση των μεταναστών*, Συνδιοργάνωση: Υπουργείο Εθνικής Παιδείας/ Υπουργείο Εργασίας/ Υπουργείο Εσωτερικών/ Υπουργείο Δικαιοσύνης/ Ολλανδική Πρεσβεία, Αθήνα, 22-23 Οκτωβρίου 2001.
- Karantinos D., 2001, *Trends in Immigration: Greece*, a report prepared for D.G. Employment.
- Καρασαββόγλου Α., 1998, «Μετανάστευση, αγορά εργασίας και ελληνική οικονομία», στο Χλέτσος Μ., Κατσορίδας Δ., Ναζάκης Χ., Ιακειμόγλου Η., Καρασαββόγλου Α. (επιμ.), *Ανεργία, Μύθοι και πραγματικότητα*, Εναλλακτικές Εκδόσεις Δοκίμια 8, σ. 137-159.
- Καρύδης Β., 1996, *Η εγκληματικότητα των μεταναστών στην Ελλάδα. Ζητήματα θεωρίας και αντεγκληματικής πολιτικής*, Παπαζήσης.
- Καρύδης Β., 1997, «Η εγκληματικότητα των μεταναστών: Μύθος και πραγματικότητα», στο Δημητρίου Σ. (επιμ.), *Μορφές Κοινωνικού Αποκλεισμού και Μηχανισμοί Παραγωγής του*, Κέντρο Έρευνας και Τεκμηρίωσης, Ομάδα Ανθρωπολογίας, ΙΔΕΟΚΙΝΗΣΗ, σ. 143-151.
- Κασιμάτη Κ., Μάος Β., Γλυτσός Ν., Αγτζίδης Β., Βεργέτη Μ., Ραγκούσης Α., 1992, *Πόντιοι Μετανάστες από την πρώην Σοβιετική Ένωση. Κοινωνική και Οικονομική τους ένταξη*, Υ.ΠΟ./Πάντειο Πανεπιστήμιο.
- Κασιμάτη Κ., 1998, «Πόντιοι στην Ελλάδα και Κοινωνικός Αποκλεισμός», στο Κασιμάτη Κ. (επιμ.), *Κοινωνικός Αποκλεισμός η ελληνική εμπειρία*, ΚΕΚΜΟΚΟΠ, Gutenberg, σ. 275-305.
- Κόντης Α., 1998, «Ημεδαπό και αλλοδαπό εργατικό δυναμικό στην ελληνική αγορά εργασίας», στο *Κοινωνικές Ανισότητες και Κοινωνικός Αποκλεισμός*, 60 Επιστημονικό Συνέδριο 27-30/11/96, Πανεπιστήμιο Μακεδονίας, Ίδρυμα Σάκη Καραγιώργα, σ. 509-533.
- Κόντης Α., 2001, «Οικονομική Ενσωμάτωση των μεταναστών στη χώρα υποδοχής» στο Αμίτσης Γ., Λαζαρίδη Γ. (επιμ.), *Νομικές και Κοινωνικοπολιτικές Διαστάσεις στην Ελλάδα*, Παπαζήσης, σ. 177-220.
- Κοτζαμάνης Β., 2000, *Οι Δημογραφικές Εξελίξεις κατά τη Μεταπολεμική Περίοδο στις Χώρες της Ανατολικής Ευρώπης και στην Ελλάδα*, ΕΚΚΕ.
- Λαζαρίδου Γ., 1995, «Μετανάστριες στην Ελλάδα-Οικιακές βοηθοί από Φιλιππίνες και Αλβανία-μια επιτόπια μελέτη» στο *Εθνικισμός, Ρατσισμός και Κοινωνικό φύλο*, Ευρωπαϊκό Φόρουμ Αριστερών Φεμινιστριών-Ελληνικό Τμήμα, Παρατηρητής, σ. 46-75.
- Λαμπριανίδης Α., Λυμπεράκη Α., 2000, *Αλβανοί μετανάστες στη Θεσσαλονίκη*, Παρατηρητής.
- Λινάρδος-Ρυλμόν Π., 1993, *Αλλοδαποί εργαζόμενοι και αγορά εργασίας στην Ελλάδα*, Μελέτες, Ινστιτούτο Εργασίας ΓΣΕΕ.
- Λινάρδος-Ρυλμόν Π., 1993, *Μετανάστευση και αγορά εργασίας στην Ελλάδα: Πρώτες διαπιστώσεις*, Ενημερωτικό Δελτίο ΙΝΕ/ΓΣΕΕ, τ. 12-13, σ. 37-44.

- Μάρκοβα Ε., 2001, «Η παρουσία των Βουλγάρων μεταναστών στην ελληνική αγορά εργασίας και στην ελληνική κοινωνία», στο Μαρβάκης Α., Παρσάνογλου Δ., Παύλου Μ. (επιμ.), *Μετανάστες στην Ελλάδα*, Ελληνικά Γράμματα, σ. 247-275.
- Παπαδημητρίου Ζ., 2000, *Ο Ευρωπαϊκός Ρατσισμός. Εισαγωγή στο φυλετικό μίσος*, Ελληνικά Γράμματα.
- Πετρόπουλος Ν., 1990, «Παλιννόστηση 1971-86: Πορίσματα της Μικροαπογραφής το 1985-1986 και Προτάσεις Κυβερνητικής Πολιτικής» στο *Πρόγραμμα Ερευνών Αποδημίας-Παλιννόστησης του Ελληνικού Πληθυσμού*, τ. Α', Γ.Γ.Α.Ε, σ. 88-107.
- Σακέλλης Γ., 1993, *Πληθυσμός και Εργατικό Δυναμικό στην Ελλάδα. Μορφολογία και Διαχρονικές Εξελίξεις*, Γαβριηλίδης.
- Σαρρής Α., Λιανός Θ., Ζωγραφάκης Σ., Μάττας Κ., Κατρανίδης Σ., Κωστοπούλου Σ., Παπαχρήστου Γ., 1994, *Μετανάστευση και Τοπικές Αγορές Εργασίας στη Βόρεια Ελλάδα*, (πολ.), ΚΕΔΟΑ/ΙΑΒΑΣ.
- Sidiropoulos G., Allison E., Tzortzopoulou M., 1996, "Migration flows and spatial distribution of the population in Greece", στο Kotzamanis B. (επιμ.), *Demography of the Balkans: Migration flows and geographical population distribution*, Πανεπιστημιακές εκδόσεις Θεσσαλίας, σ. 146-213.
- Τζωρτζοπούλου Μ., 2001, «Απασχόληση των αλλοδαπών στην Ελλάδα: Ομοιότητες και διαφορές μεταξύ των εθνικοτήτων», Εισήγηση στο Ελληνοολλανδικό Σεμινάριο *Ενσωμάτωση των μεταναστών*, Συνδιοργάνωση: Υπουργείο Εθνικής Παιδείας/ Υπουργείο Εργασίας/ Υπουργείο Εσωτερικών/ Υπουργείο Δικαιοσύνης/ Ολλανδική Πρεσβεία. Αθήνα, 22-23 Οκτωβρίου 2001.
- Τζωρτζοπούλου Μ., 2002, *Μετανάστες προς την Ελλάδα-Η περίπτωση της περιοχής Πρωτεύουσας. Οικονομική και Κοινωνική θέση των μεταναστών* (πολ.), Πάντειο Πανεπιστήμιο Κοινωνικών και Πολιτικών Επιστημών.
- Υπάτη Αρμοστεία του ΟΗΕ για τους Πρόσφυγες, 1996, *Οι Πρόσφυγες του Κόσμου 1995-96*, Ελληνικά Γράμματα.
- Υπάτη Αρμοστεία του ΟΗΕ για τους Πρόσφυγες, 2001, *Ο Κόσμος των Προσφύγων*.
- Φακιολάς Ρ., 1998, «Οι επιπτώσεις της μετανάστευσης στην ελληνική αγορά εργασίας», εισήγηση στην Ημερίδα *Πρόσφυγες και Μετανάστες στην ελληνική αγορά εργασίας* 13/7/1998, (πολ.), Ελληνικό Κέντρο Ευρωπαϊκών Μελετών, σ. 31-41.
- Φακιολάς Ρ., 2001, «Η ενσωμάτωση των Ελληνοποντίων στην Ελληνική κοινωνία» στο *Νομικές και Κοινωνικοπολιτικές διαστάσεις της μετανάστευσης στην Ελλάδα*, Παπαζήσης, σ.129-155.
- Χλέτσος Μ., 2001, «Η πολιτική οικονομία της μετανάστευσης» στο Ναξάκης Χ., Χλέτσος Μ. (επιμ.), *Μετανάστες και Μετανάστευση*, Πατάκης, σ.17-42.
- Χτούρης Σ., 1998, «Κοινωνικά και οικονομικά χαρακτηριστικά των προσφυγικών ομάδων στην περιοχή Αττικής», εισήγηση στην Ημερίδα *Πρόσφυγες και Μετανάστες στην ελληνική αγορά εργασίας*, 13/7/1998, (πολ.), Ελληνικό Κέντρο Ευρωπαϊκών Μελετών, σ. 99-112.
- Ψημένος Ι., 1997, «Η εργασία ως διαδικασία κοινωνικού αποκλεισμού» στο Δημητρίου Σ. (επιμ.), *Μορφές Κοινωνικού Αποκλεισμού και Μηχανισμοί Παραγωγής του*, Κέντρο Έρευνας και Τεκμηρίωσης, Ομάδα Ανθρωπολογίας, ΙΔΕΟΚΙΝΗΣΗ, σ. 43-53.

Πίνακας 1
Πρόσφυγες στην Ελλάδα (αίτηση και χορήγηση ασύλου)

Έτος	Κατάθεση αίτησης	Χορήγηση ασύλου
1990	4.100	166
1991	2.700	-
1992	2.108	45
1993	862	42
1994	1.107	39
1995	1.282	203
1996	1.640	130
1997	4.376	130
1998	1.990	140
1999	1.528	146
2000	3.083	222

Πηγή: 1990-1998, European Social Statistics-Migration, 2000,38, 1999-2000, Ελευθεροτυπία 12/11/2001.

Πίνακας 2Α
Αλλοδαποί στην Ελλάδα κατά φύλο και εθνικότητα (1991, 1995)

Χώρα προέλευσης	1991			1995		
	Φύλο			Φύλο		
	Άνδρες	Γυναίκες	Σύνολο	Άνδρες	Γυναίκες	Σύνολο
Χώρες της Ε.Ε.	13.865	18.735	32.600	17.712	21.876	39.588
	(42,5)	(57,5)	20,6%	(44,7)	(52,3)	26,41%
Βέλγιο	742	956		519	663	
Δανία	214	376		444	733	
Γερμανία	3.757	4.768		4.084	5.140	
Ισπανία	367	464		283	368	
Γαλλία	1.445	1.970		2.509	2.391	
Ιρλανδία	120	215		196	326	
Ιταλία	2.101	2.055		2.906	2.374	
Λουξεμβούργο	19	28		14	19	
Ολλανδία	652	1.118		893	1.846	
Πορτογαλία	93	142		116	130	
Βρετανία	4.355	6.643		5.748	7.886	
Νέες χώρες της Ε.Ε.	903	1.801	2.704	1.205	2.874	4.079
	(33,4)	(66,6)	1,7%	(29,5)	(70,5)	2,72%
Αυστρία	450	682		547	896	
Φιλανδία	66	425		505	1.155	
Σουηδία	387	694		153	823	

Πίνακας 2Β

Αλλοδαποί στην Ελλάδα κατά φύλο και εθνικότητα (1991, 1995)

	1991			1995		
	Φύλο			Φύλο		
	Άνδρες	Γυναίκες	Σύνολο	Άνδρες	Γυναίκες	Σύνολο
Άλλες Ευρωπαϊκές χώρες	38.925	26.714	65.639	17.338	23.827	41.165
	(59,3)	(40,7)	41,6%	(42,1)	(57,9)	27,48%
Βουλγαρία	1.373	1.040		1.741	2.897	
Τσεχοσλοβακία	451	287		376	610	
Ουγγαρία	138	153		192	353	
Πολωνία	6.204	3.420		3.447	3.472	
Ρουμανία	968	955		1.540	3.415	
Χώρες της ΕΣΣΔ	6.517	6.401		5.286	7.780	
Αλβανία	14.436	6.120		2.249	2.261	
Νορβηγία	99	209		156	412	
Ελβετία	311	572		452	707	
Γιουγκοσλαβία	906	428		1.858	1.823	
Κύπρος	7522	7.129		41	97	
Χώρες της Αφρικής	3.984	1.222	5.206	8.338	2.657	10.995
	(76,5)	(23,5)	3,3%	(75,8)	(24,2)	7,34%
Αλγερία	38	27		-	-	
Αίγυπτος	3.150	862		5.801	1.253	
Μαρόκο	180	65		-	-	
Τυνησία	138	32		-	-	
Νιγηρία	356	147		703	181	
Ζάϊρ	122	89		-	-	
Άλλες χώρες της Αφρικής	-	-		1.834	1.223	

Πίνακας 2Γ

Αλλοδαποί στην Ελλάδα κατά φύλο και εθνικότητα (1991, 1995)

	1991			1995		
	Φύλο			Φύλο		
	Άνδρες	Γυναίκες	Σύνολο	Άνδρες	Γυναίκες	Σύνολο
Χώρες της Αμερικής	9.221	10.014	19.235	10.149	10.044	20.193
	(47,9)	(52,1)	12,2%	(50,3)	(49,7)	13,47%
ΗΠΑ	6 836	7 091		8 991	6 101	
Καναδάς	2 212	2 505		373	564	
Βραζιλία	145	324		108	466	
Μεξικό	28	94		-	-	
Δομινικανή Δημοκρατία	-	-		54	1 591	
Άλλες χώρες της Αμερικής	-	-		623	1 322	
Χώρες της Ασίας	14.047	10.812	24.859	16.267	14.909	31.176
	(56,5)	(43,5)	15,7%	(52,2)	(47,8)	20,80%
Ινδία	1.580	140		1 283	253	
Πακιστάν	1.740	171		1 595	199	
Ινδονησία	12	51		-	-	
Φιλιππίνες	914	2 691		732	6 965	
Ιαπωνία	184	197		397	406	
Τουρκία	5.415	5 673		1.912	1 196	
Ιράκ	1.280	851		2.565	1 156	
Λίβανος	1.200	656		1.829	1 061	
Συρία	1.722	382		1.888	457	
Ιορδανία	-	-		1.139	255	
Ιράν	-	-		1.112	681	
Ισραήλ	-	-		453	171	
Σρι-Λάνκα	-	-		257	1 196	
Άλλες χώρες της Ασίας	-	-		1.105	913	
Αυστραλία	2.876	3.630	6.506	474	700	1.174
	(44,2)	(55,8)	4,1%	(40,4)	(59,6)	0,78%
Αυστραλία	2 800	3 513		393	574	
Άλλες χώρες	76	117		81	126	
Μη δηλώσαντες	719	526	1.245	1.038	467	1.505
	(57,8)	(42,2)	0,8%	(69,0)	(31,0)	1,00%
Σύνολο	84.540	73.454	157.994	72.521	77.354	149.875
	53,5%	46,5%	100,0%	48,4%	51,6%	100,0%

Πηγή: ΕΣΥΕ, Στατιστικές Επετηρίδες 1992, 1996.

Πίνακας 3

Αλλοδαποί ανά εθνικότητα και φύλο (όσοι υπέβαλαν αίτηση για «λευκή» κάρτα), 1997

Χώρα προέλευσης	Αλλοδαποί	% στο σύνολο των αλλοδαπών	Άνδρες	% στο σύνολο των ανδρών	Γυναίκες	% στο σύνολο των γυναικών	% ανδρών στα δύο φύλα
Αλβανία	241.561	65	195.262	72,6	41.025	43,7	82,6
Βουλγαρία	25.168	6,8	10.494	3,9	14.108	15,0	42,7
Ρουμανία	16.954	4,6	11.444	4,3	5.137	5,5	69,0
Πακιστάν	10.933	2,9	10.432	3,9	51	0,1	99,5
Ουκρανία	9.821	2,6	1.882	0,7	7.721	8,2	19,6
Πολωνία	8.631	2,3	4.764	1,8	3.718	4,0	56,2
Γεωργία	7.548	2,0	2.741	1,0	4.655	5,0	37,1
Ινδία	6.405	1,7	6.068	2,3	103	0,1	98,3
Αίγυπτος	6.231	1,7	5.704	2,1	347	0,4	94,3
Φιλιππίνες	5.383	1,4	904	0,3	4.361	4,6	17,2
Μολδαβία	4.396	1,2	1.138	0,4	3.160	3,4	26,5
Συρία	3.434	0,9	3.148	1,2	158	0,2	95,2
Ρωσία	3.139	0,8	757	0,3	2.301	2,5	24,8
Μπαγκλαντές	3.024	0,8	2.890	1,1	25	0,0	99,1
Ιράκ	2.833	0,8	2.365	0,9	416	0,4	85,0
Αρμενία	2.734	0,7	1.354	0,5	1.304	1,4	51,0
Γιουγκοσλαβία	2.335	0,6	1.282	0,5	1.007	1,1	56,0
Νιγηρία	1.746	0,5	1.357	0,5	350	0,4	79,5
Αιθιοπία	931	0,2	261	0,1	636	0,7	29,2
Σρι Λάνκα	820	0,2	283	0,1	515	0,5	35,5
Εγυπτο	436	0,1	343	0,1	76	0,1	81,9
Μαρόκο	408	0,1	263	0,1	138	0,1	65,6
Γκάνα	353	0,1	270	0,1	77	0,1	77,8
Κίνα	326	0,1	218	0,1	100	0,1	68,6
Καζακστάν	297	0,1	66	0,0	224	0,2	22,8
Λίβανος	246	0,1	192	0,1	45	0,0	81,9
Αλγερία	230	0,1	210	0,1	14	0,0	93,8
Σουδάν	210	0,1	182	0,1	25	0,0	87,9
Τανζανία	207	0,1	176	0,1	28	0,0	86,3
Κένυα	181	0,0	64	0,0	114	0,1	36,0
Τυνησία	178	0,0	147	0,1	23	0,0	86,5
Σιέρα Λεόνε	171	0,0	72	0,0	95	0,1	43,1
Ουζμπεκιστάν	156	0,0	29	0,0	121	0,1	19,5
Τουρκία	149	0,0	126	0,0	19	0,0	86,9
Ιορδανία	146	0,0	132	0,0	9	0,0	93,6
Ουγγαρία	140	0,0	14	0,0	123	0,1	10,2
Ιράν	137	0,0	113	0,0	24	0,0	82,5
Σλοβακία	108	0,0	43	0,0	61	0,1	41,3
Τσεχία	107	0,0	28	0,0	75	0,1	27,2
Λευκορωσία	100	0,0	14	0,0	85	0,1	14,1

Πηγή: Καβουνίδη, 2000, Σύνολο ατόμων που απογράφηκαν 371.641. Σημείωση: Περιλαμβάνονται οι χώρες με 100 και περισσότερα άτομα.

Πίνακας 4

Αλλοδαποί ανα περιφέρεια και φύλο
(όσοι υπέβαλαν αίτηση για «λευκή» κάρτα), 1997

Περιφέρεια	Αλλοδαποί	% στο σύνολο των αλλοδαπών	Άνδρες	% στο σύνολο των ανδρών	Γυναίκες	% στο σύνολο των γυναικών	Δεν δήλωσαν φύλο
Αττικής	164.128	44,2	106.804	39,7	52.575	56,0	4.749
Κεντρ. Μακεδονίας	55.641	15,0	43.533	16,2	10.683	11,4	1.425
Πελοποννήσου	25.453	6,8	18.695	6,9	6.157	6,6	601
Στερεάς Ελλάδας	24.009	6,5	19.929	7,4	3.718	4,0	365
Θεσσαλίας	22.623	6,1	19.211	7,1	3.114	3,3	298
Κρήτης	20.999	5,7	14.499	5,4	6.043	6,4	457
Δυτικής Ελλάδας	19.572	5,3	15.875	5,9	3.394	3,6	303
Δυτ. Μακεδονίας	9.099	2,4	8.008	3,0	989	1,1	102
Αν. Μακ.- Θράκης	7.654	2,1	6.060	2,3	1.504	1,6	90
Νοτίου Αιγαίου	7.460	2,0	4.747	1,8	2.605	2,8	108
Ιονίων Νήσων	6.113	1,6	4.671	1,7	1.380	1,5	62
Ηπείρου	5.410	1,5	4.538	1,7	752	0,8	120
Βορείου Αιγαίου	3.476	0,9	2.502	0,9	916	1,0	58
Ελλιπής πληροφορία	4	0,0	3	0,0	1	0,0	-
Σύνολο	371.641	100,0	269.075	100,0	93.831	100,0	8.738

Πηγή: Καβουνίδη, 2000.

